

UOT – 336.02

Azər İbrahimov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası

PLASTİK KATLARLA ƏMƏLİYYATLAR VƏ ONLARIN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Müasir dövrdə plastik kartlar nağdsız hesablaşmaların ayrılmaz hissəsidir. Plastik kartlarla aparılan əməliyyatların sayı və həcmi durmadan artır, bu da pul vəsaitlərinin bank hesablarında toplanması deməkdir. Bu baxımdan plastik kartlarla əməliyyatlar aktual xarakter daşıyır. Məqalədə plastik kartların növləri və onlarla aparılan əməliyyatlar təhlil edilmiş, həmçinin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən prosessinq təşkilatları haqqında məlumat verilmişdir.

Dünya iqtisadiyyatında qloballaşmanın genişlənməsi və rəqabətin güclənməsi ilə xarakterizə olunan hazırkı tendensiyalar, iqtisadi inkişafa nail olunması, cəmiyyətdə mövcud olan sosial problemlərin həll edilməsi ödəniş sistemləri sahəsində beynəlxalq standartlar və təcrübə əsasında müasir ödəniş sistemi infrastrukturunun, pul vəsaitlərinin köçürülməsi üzrə düzgün formalaşdırılmış, yüksək effektivliyə malik və etibarlı fəaliyyət göstərən mexanizmin təşkil olunmasını tələb edir. Ödəniş sistemləri sahibinə və istifadəçilərinə pul vəsaitlərinin köçürülməsi imkanı verən ödəniş alətlərinə əsaslanır. Hal-hazırda ödəniş alətlərinin daha əlverişli və coğrafi baxımdan geniş yayılmış növü ödəniş kartlarıdır. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərdə ödəniş kartları ticarət və xidmət sferasının ayrılmaz atributudur.

Azərbaycan Respublikasında ödəniş sistemlərinin inkişaf etdirilməsi, dövriyyədə olan nağd pul kütləsinin nağdsız dövriyyə ilə əvəz olunması, iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərin və əhəlinin elektron ödəniş sistemlərindən daha fəal istifadə etməsi müasir dövrümüzün real tələblərindən biridir. Digər tərəfdən, plastik kartlardan istifadə vergidən yayınma hallarının qarşısının alınmasına, əməliyyatların şəffaf şəkildə həyata keçirilməsinə, vergi ödəyicisi olan sahibkarların maliyyə sanksiyaları ilə üzləşmə riskinin aradan qalxmasına gətirib çıxarır.

Bu sahənin təkmilləşdirilməsi, inkişaf etdirilməsi dövlətin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Hələ 2004-cü il 9 dekabr tarixində ölkəmizdə müasir elektron ödəniş xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı məqsədilə Dövlət Proqramı təsdiq edilmişdir. Proqramın tətbiq olunduğu vaxtdan etibarən plastik kartlar bazarı təkmilləşdirilmiş, pensiyaların, təqaüdlərin, bir sıra sosial yardımların, həmçinin büdcə təşkilatlarında işləyənlərə əməkhaqlarının ödəniş kartları vasitəsilə verilməsinə başlanılmışdır. Qeyd olunan işlər böyük əhəmiyyətə malik olmuş və vətəndaşların razılığı ilə qarşılanmışdır. Artıq əmək haqlarının, pensiyaların və əhaliyə çatdırılan digər vəsaitlərin ödənişində ortaya çıxan neqativ hallar aradan qaldırılmış, şəffaflığın təmin olunmasında münbit şərait yaradılmışdır.

Artıq əhəlinin böyük hissəsi kredit kartlarına malikdir. Elə bu səbəbdən də hər bir məntəqədə, ticarət obyektində və digər obyektlərdə plastik kartlardan istifadə olunmalıdır. Bu tələbinin yerinə yetirilməsi məqsədilə son vaxtlar ölkədə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş və əməliyyatların nağdsız şəkildə aparılması üçün müvafiq baza yaradılmışdır. Həmin tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün Vergilər Nazirliyi və Mərkəzi Bankın əməkdaşlarından ibarət işçi qrup yaradılmış və bu qrup tərəfindən nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılmasının yolları araşdırılır. Vergilər Nazirliyinin “Tədbirlər Planı”nda da vergitutma bazasının genişləndirilməsi və vergidən yayınma hallarına qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi məqsədilə ticarət, məişət, iaşə və digər obyektlərdə nağd əməliyyatların minimuma endirilməsi və POS-terminallardan plastik kartlar vasitəsilə əməliyyatların aparılmasının stimullaşdırılması ilə əlaqədar təkliflər öz əksini tapmışdır.

Elektron hesablaşmaları sisteminin qüvvədə olması mexanizmi plastik kartların tətbiqinə əsaslanır və bankomatların, köməyi ilə həyata keçirilən əməliyyatlardan, ticarət təşkilatlarında əhəlinin elektron hesablaşma sistemlərindən, evdə və iş yerində müştərilərin bank xidməti sistemindən ibarətdir.

Azərbaycanda kart bazarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində aşağıdakı fərman və sərəncamlar verilmiş, qaydalar qəbul edilmişdir:

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 dekabr 2004-cü il tarixli 152 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Milli Ödəniş Sisteminin inkişafı üzrə 2005-2007-ci illər üçün Dövlət Proqramı”;

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında ödəniş sistemlərinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 22 noyabr 2005-ci il tarixli 1114 nömrəli Sərəncamı;

- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 fevral 2006-cı il tarixli “POS-terminalların quraşdırılması məqsədmüvafiq hesab edilən pərakəndə ticarət, iaşə və digər xidmət müəssisələrinin müəyyənləşdirilməsi meyarları” və “Ərazilər üzrə POS-terminal aparatlarının mərhələlərlə tətbiq edilməsi cədvəli”;

- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 fevral 2006-cı il tarixli “Azərbaycan Respublikasının ərazisində POS-terminalların istismar və istifadə edilməsi Qaydaları”.

Bütün plastik kartların əsas xüsusiyyəti təkmillik dərəcəsindən asılı olmayaraq müxtəlif tətbiqi proqramlarda istifadə olunan informasiyanın müəyyən toplumunun bu kartlarda qorunmasından ibarətdir. Kart binaya buraxılış vasitəsi, kompüterə çıxış vasitəsi, sürücülük vəsiqəsi kimi çıxış edə bilər və telefon danışqlarının da ödənilməsi üçün istifadə oluna bilər. Plastik kartlar pul dövriyyəsi sahəsində qeyri-nağd hesablaşmaların ən proqressiv təşkili vasitələrindən biridir.

Elektron pul hesablaşmalarının formalaşması prosesində Qərbdə International Standards Organisation (ISO) təşkilatı yaradılmışdır.

Bu təşkilat:

- plastik kartların xarici görkəmi ilə bağlı müəyyən standartları;
- hesabların nömrələnməsi (təşkili) qaydasını;
- maqnit zolaqlarının formatını;

- kartın sahibinə onun əməliyyatları haqqında göndərilən məlumatın formatını işləyib hazırlamışdır.

1) İndiki dövrdə 200 ölkədən çoxu ödəniş dövriyyəsində plastik kartları istifadə edirlər. Bu, plastik kartların bank işində baş verən texnoloji inqilabın vacib elementi olması haqqında nəticəyə gəlməyə icazə verir. Məhz plastik kartlar bir sıra hallarda elektron bank və digər sistemlərin əsas elementi kimi çıxış edir. Onlar Qərbin sənaye baxımından inkişaf etmiş ölkələrinin pul dövriyyəsinin təşkilində “ən qabaqcıl mövqeləri tutaraq”, çekləri və çek kitabçalarını tədricən sıxışdırmışlar [1, s.380-381].

Hesablaşmalar üçün nəzərdə tutulan bütün plastik kartlar:

- şəxsi kartlar,
- korporativ kartlara bölünür.

Banklar şəxsi kartlarını fərdi şəxslərə: tədiyyə qabiliyyətli müştərilərinə, eləcə də onların kredit tarixinin təhlilindən sonra və bu bankda onlar tərəfindən cari hesabın açılmasından sonra və ya sığorta depozitinin köçürülməsindən sonra digər şəxslərə də verir.

Korporativ kartlar hüquqi şəxslərə onların tədiyyə qabiliyyətinin təhlilindən sonra həmin şəxslərin zəmanəti və təminatı altında təqdim olunur. Kartı alan təşkilatın əməkdaşları da korporativ kartlardan istifadə edə bilərlər.

Plastik kartları funksional əlamətinə görə bir neçə qrupa bölmək mümkündür (cədvəl 1).

Plastik kartların əsas növləri

Cədvəl 1

Maqnit kartları	Çoxfunksiyalı elektron kartları
Kredit kartları	Mikroprosessorlu: yaddaş kartları (memory cards) intellektual kartlar (smart cards) superintellektual kartlar (super- smart cards)
Ödənişli (debet) kartları	Lazerli kartlar
Qəti müəyyən edilmiş alış qabiliyyətli (store-value) kartlar	

Kartların funksiyalaşma mexanizmi kredit və debet kartlarının istifadəsindən bir qədər fərqlənir. Kredit və debet kartları nağd pulların, çeklərin, pərakəndə ticarət müəssisələrində kredit kartlarının potensial elektron alternativini əks etdirir.

Debet kartları bankomat və ya bankların filiallarının kassalarında yerləşən POS-terminallar vasitəsilə nağd vəsaitlərin alınması üçün istifadə edilir. Kartlar debet rejimində işləyir, yəni ancaq kart hesabında faktiki olan məbləğ daxilində xərclər aparmaq və ya bankomatlardan nağd pul çıxarmaq imkanını verirlər.

Azərbaycanda və dünyanın bir çox ölkələrində debet kartları alınan məhsul və xidmətlərin haqqının ödənilməsi üçün də istifadə edilir. Azərbaycanada aşağıdakı debet kartlarından istifadə olunur: VISA Electron Cirrus Maestro.

Bu plastik kart növləri debet rejimində işləyir və banklardan, bankomatlardan (ATM) nağd pul götürülməsi, POS-terminal qoyulmuş mağazalarda, restoran və təşkilatlarda ödənişlərin aparılması üçün istifadə edilə bilər. Bu kartlar dünyada ən geniş yayılmış kartlardır.

Debet kartlarından fərqli olaraq kredit kartları öz sahibinə daha çox sərbəstlik verir: lazım olduqda kart sahibi hesabında olduğu məbləğdən daha çox vəsait xərcləyə bilər, lakin yalnız bank tərəfindən təyin olunmuş kredit limiti çərçivəsində. Kredit kartları bankomat və ya bankın filiallarının kassalarında yerləşən POS-terminallar vasitəsilə nağd vəsaitlərin alınması üçün istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, onlar bütün dünyada məhsul və xidmətlərin haqqının ödənilməsi üçün qəbul edilir. Kredit kartları öz sahibinin maliyyə cəhətdən sabitliyini göstərir. Visa Gold, MasterCard Gold, Visa Platinum və MasterCard Platinum kimi elit kartların sahibləri isə əlavə olaraq bir çox imtiyaz və güzəştlər alırlar. Kredit kartları həmçinin Internet şəbəkəsində də ödəniş üçün qəbul edilir, lakin təhlükəsizlik üçün xüsusi “virtual” kartlardan istifadə etməyi məsləhətdir. Azərbaycanada aşağıdakı kredit kartlarını istifadə olunur: Visa Classic, MasterCard Standard, Visa Gold, MasterCard Gold, Visa Platinum, MasterCard Platinum, American Express Green, American Express Gold.

VISA Classic/MasterCard Standard kartlar istər debet, istərsə də kredit rejimində işləyir, ona görə də dükanlarda, mehmanxana, restoran və təşkilatlarda ödəniş aparılması və ya banklardan, bankomatlardan (ATM) nağd pul götürülməsi üçün istifadə edə bilər. Müştərinin bankda müddətli depoziti olduqda onun istəyi ilə kart üzrə kredit xətti açıla bilər. Yuxarıda göstərilənlərdən başqa, bu kartlardan internet və telefon vasitəsilə malların və xidmətlərin pulunu ödəməyə, aviabiletləri, mehmanxanalarda otaqları və s. kimi xidmətləri sifariş etmək üçün istifadə etmək olar.

Azərbaycanda debet və kredit kartları ilə aparılan əməliyyatlar

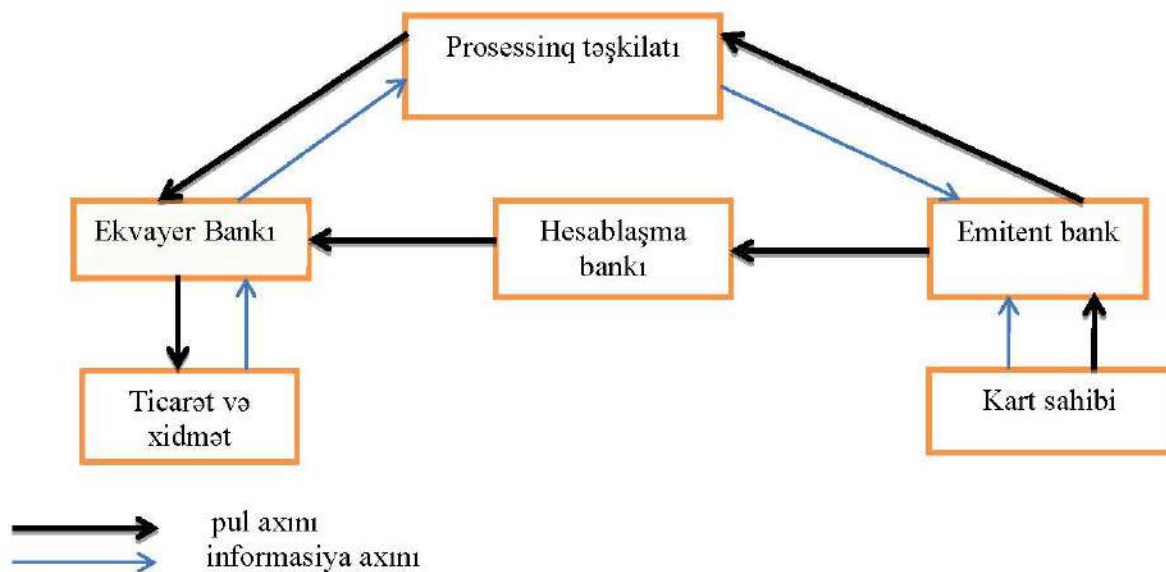
Cədvəl 2

il	Ödəniş kartlarının ümumi sayı, min ədəd, (dövrün sonuna)	Dövrüyyədə olan ödəniş kartlarının ümumi sayı		Debet və kredit kartları vasitəsilə aparılan əməliyyatların sayı	
		Debet kartları	Kredit kartları	Sayı, min əməliyyat	Həcmi, mln. manat
2010	4231	4097	134	5239	755
2011	4580	4399	181	5068	771
2012	5008	4600	408	5753	926
2013	5673	4731	942	1149	5185
2014	5965	4663	1302	1245	5483
04.2015	6049	4785	1264	1053	4689

Mənbə: <http://www.ebar.az/>

Müəyyən Azərbaycan bankları Visa International və Master Card International beynəlxalq ödəniş sistemlərinin yalnız internet şəbəkəsində məhsul və xidmətlərin haqqının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan xüsusi kartlarını buraxır. Bu kartlarda maqnit zolağı və PIN-kod olmadığından onlardan bankomatlar vasitəsilə nağd pul almaq və ya mağazalarda alınan malların haqqını ödəmək məqsədilə istifadə etmək qeyri-mümkündür. Bu kartlar yalnız debet rejimində işləyir. Hər hansı başqa plastik kartda olduğu kimi internet kartlarda da universal və təkrarsız 16 işarəli nömrə, kart sahibinin adı, kartın qüvvədə olma müddətinin bitəcəyi tarix, habelə InterCardın üz tərəfində göstərilən xüsusi üç işarəli CVV2/CVC2 kodu var.

Hal-hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən banklar tərəfindən beynəlxalq kart təşkilatlarından “Visa Int.”, “MasterCard Worldwide”, “American Express”, “Diners Club” kimi təşkilatlara məxsus beynəlxalq ödəniş kartları və həmçinin lokal ödəniş kartları emissiya olunur.



Şəkil 1. Plastik kartlarla həyata keçirilən hesablaşmaların sxemi.

Azərbaycan Respublikasında ödəniş kartları vasitəsilə aparılmış əməliyyatlar haqqında məlumatların toplanması, emalı və ötürülməsi, həmçinin kart emissiyasına və ekvayrinqinə texniki xidmət göstərilməsi üzrə fəaliyyəti qanunvericiliyinə uyğun olaraq processing təşkilatları həyata keçirir. Processing təşkilatlarına processing fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün icazələrin verilməsi, bu fəaliyyətə nəzarət qaydaları, həmçinin processing sisteminin etibarlılığına və təhlükəsizliyinə aid minimum tələblər Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının “Processing təşkilatlarına icazələrin verilməsi və processing fəaliyyətinə nəzarət” Qaydaları əsasında müəyyən edilir. Processing fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün icazə müddətsiz olaraq verilir.⁴

Hal-hazırda ölkədə 5 processing təşkilatı fəaliyyət göstərir. Bu processing təşkilatlarından 3-ü ayrıca hüquqi şəxs kimi, 2-si isə bankın daxili bölməsi kimi fəaliyyət göstərir.

“Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC-yə məxsus olan “AzeriCard”ın 1996-cı ildə ölkədə ilk processing təşkilatı kimi əsası qoyulmuşdur. 1997-ci ildə Qafqaz regionu və Orta Asiyada debet/kredit kartlarının xidmət olunması üçün “AzeriCard” processing təşkilatının qurulması başlanmışdır. Birinci mərhələdə təşkilat üçün təşkil olunmuş yer MasterCardın Təhlükəsizlik Departamentində tam sertifikasiyadan keçmiş, MasterCard və VISA-nı bütün standartlarına tam şəkildə uyğunlaşdırılmışdır. “AzeriCard” şirkəti fəaliyyətə başladığı andan, ilk 24 saatlıq Müştərilərə Dəstək Xidməti yaradılmışdır.

“AzeriCard”-a MSP (Member Service Provider) vəEurocard-Mastercard, Cirrus/Maestro, VISA Electron və VISA kartlarının embossinq/şifrələmə mərkəzi statusları verilmişdir. Ödəniş kartlarının qəbulu və emissiyası üzrə “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC, “AzeriCard” tərəfindən MasterCard və VISA beynəlxalq kart təşkilatlarında tam sertifikatıyadan keçmişdir.

1999-cu ildə “Royal Bank of Scotland” Özbəkistan, “AzeriCard” prosessinq təşkilatı tərəfindən MasterCard beynəlxalq kart təşkilatında sertifikatıyadan keçmişdir. 2005-ci ildə isə “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı-Moskva” “AzeriCard” prosessinq təşkilatına qoşulmuşdur.

2000-ci ilin əvvəllərində “AzeriCard” və “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC American Express beynəlxalq kart təşkilatında ödəniş kartlarının qəbulu üzrə sertifikatıyadan keçmişlər. 1 may 2008-ci ildə isə “AzeriCard” prosessinq təşkilatı və “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC American Express ödəniş kartlarının emissiyası üzrə xüsusi hüquq qazanmışlar.

Hal-hazırda “AzeriCard” kart əməliyyatları və ödəniş xidmətləri üzrə yeni sistem quraşdırılmışdır. Yeni sistem mükəmməl məlumatlar bazası sistemi olan “Oracle”-da qurulmuş və istənilən beynəlxalq və ya daxili əməliyyatların həyata keçirilməsinə imkan verir. Bu sistem MasterCard, Visa, American Express və Diners Club kimi beynəlxalq kart təşkilatları ilə çalışır.

“AzeriCard” prosessinq təşkilatı yüksək texnologiya bazasında “card to card”, mobil və şəhər telefonları, kommunal xidmətləri, gömrük rüsumları və vergilərin ödənişi, “Mobil banking” və “Internet banking”, PIN Change, ORM (Online Risk monitoring), SMS Xəbərdarlıq və başqa xidmətləri həyata keçirir.

“AzeriCard” prosessinq təşkilatı tərəfindən elektron ticarət əməliyyatların icarəmaq üçün VISA və MasterCard beynəlxalq kart təşkilatlarında bütün lazımi proseslər uğurla başa çatdırılmışdır. “AzeriCard” MMC “3D Secure Verified by VISA” və “MasterCard Secure Code” texnologiyaları sayəsində kart sahibləri və pərakəndə ticarət, iaşə və digər xidmət müəssisələri üçün ödənişlərin tam təhlükəsizliyini təmin edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 09 dekabr 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Milli Ödəniş Sisteminin İnkişafı üzrə 2005-2007-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrası çərçivəsində Dünya Bankının maliyyə dəstəyiilə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankında “MilliKart” prosessinq təşkilatı 03 yanvar 2005-ci il tarixində yaradılaraq istismara verilmişdir.

14 iyul 2006-cı il tarixində 18 bankın təşəbbüsü ilə “MilliKart” MMC təsis edilmişdir. Bankın təsisçiləri aşağıdakı banklardır: “AtaBank” ASC, “Dəmirbank” ASC, “Azər-Türk Bank” ASC, “Turanbank” ASC, “Bank of Baku” ASC, “Zaminbank” ASC, “Amrahbank” ASC, “Xalq Bank” ASC, “KredoBank” ASC, “AccessBank” QSC, “Parabank” ASC, “Rabitəbank” ASC, “Bank Respublika” ASC, “Bank Standard Kommersiya Bankı” QSC, “Texnika Bank” ASC, “Unibank” KB ASC, “Debüt” KB ASC, “Azərbaycan Sənaye Bankı” ASC.

02 oktyabr 2006-cı il tarixindən isə “MilliKart” prosessinq təşkilatı fəaliyyətini Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət kimi davam etdirir. Azərbaycan Respublikasında kart ödənişlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) “MilliKart” MMC-nin nizamnamə kapitalında iştirakı ilə bağlı öz niyyətini bildirmiş və bununla əlaqədar 30 dekabr 2008-ci il tarixində AYİB-nin “MilliKart” MMC-nin təsisçiləri sıralarına daxil olması ilə bağlı müvafiq sənəd imzalanmışdır. AYİB-nin prosessinq təşkilatının nizamnamə kapitalında iştirak etməsi ilə əlaqədar olaraq, 07 iyun 2010-cu il tarixində “MilliKart” MMC-nin yeni nizamnaməsi dövlət qeydiyyatına alınmışdır.

Bu prosessinq təşkilatı VISA və MasterCard kimi beynəlxalq kart təşkilatları tərəfindən sertifikatıyadan keçmiş və müvafiq olaraq həmin təşkilatlarda TPP (Third Party Processor) və MSP (Member Service Provider) kimi qeydiyyatı alınmışdır.

Prosesinq təşkilatının funksiyaları onun tərəfindən kart ödənişləri üzrə prosesinq xidmətlərinin göstərilməsi, kart hesablarının dəstəklənməsi, bankomat, POS-terminal və digər ödəniş terminallarının fəaliyyətinin təmin olunması, banklar və beynəlxalq kart təşkilatları üçün hesabatların hazırlanması, beynəlxalq kart təşkilatları ilə banklar arasında məlumat mübadiləsinin təşkil edilməsi və digər xidmətlərdən ibarətdir [4].

“MilliKart” MMC, “Dəmirbank” ASC, “Unibank” KB ASC, “GoldenPay” MMC-nin sıx əməkdaşlığı nəticəsində elektron ticarət xidməti yaradılaraq istifadəyə verilmişdir. Bu sistemin göstərdiyi elektron ticarət xidmətlərində qabaqcıl texnologiyaların istifadə edilməsi ilə yanaşı, etibarlılıq və təhlükəsizliyin yüksək səviyyədə təmin olunması üçün məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə ki, internet vasitəsilə ödənişlərin təhlükəsiz aparılması məqsədi ilə “MilliKart” MMC “3-D Secure” texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar MasterCard və VISA təşkilatlarında müvafiq olaraq “Secure Code” və “Verified by VISA” üzrə sertifikatıdan keçmişdir.

Ödəniş kartları sahəsində müştərilərə göstərilən xidmət səviyyəsini yüksəltmək və operativliyi daha da artırmaq məqsədilə “Kapital Bank” ASC tərəfindən daxili prosesinq sisteminin yaradılması üzrə bank tərəfindən elan edilən tenderdə Rusiyanın “Compass Plus” şirkəti qalib olmuşdur.

05 may 2009-cu il tarixində “Kapital Bank” ASC-yə məxsus ödəniş kart bazası və ekvayrinq şəbəkəsi “Azəricard” MMC-dən “KapitalKart” daxili prosesinq sisteminə miqrasiya edilmişdir. “KapitalKart” hazırda yalnız “Kapital Bank” ASC-yə xidmət göstərir. Bu prosesinq sistemi “Kapital Bank” ASC tərəfindən idarə edilir və Visa və MasterCard beynəlxalq kart təşkilatları tərəfindən tam şəkildə sertifikatlaşdırılıb.

“KapitalKart” prosesinq sisteminin funksiyaları kart ödənişləri üzrə prosesinq xidmətlərinin göstərilməsi, kart hesablarının dəstəklənməsi, bankomat, POS-terminal və digər ödəniş terminallarının fəaliyyətinin təmin olunması, bank və beynəlxalq kart təşkilatları üçün hesabatların hazırlanması, beynəlxalq kart təşkilatları ilə banklar arasında məlumat mübadiləsinin təşkil edilməsi və digər xidmətlərdən ibarətdir. “KapitalKart” prosesinq sisteminin nəzdində kart sahiblərinə günün 24 saati xidmət göstərən “196 Müştəri Xidməti” mövcuddur. Bundan başqa, kart əməliyyatlarının və terminal şəbəkəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə “KapitalKart” tərəfindən xüsusi proram vasitəsilə günün 24 saati monitorinq xidməti də həyata keçirilir.

Bununla yanaşı, nağdsız ödənişləri daha da stimullaşdırmaq məqsədilə 2010-cu ilin iyun ayından etibarən “KapitalKart” tərəfindən Ethernet və GPRS tipli POS-terminalların quraşdırılmasına başlanmışdır. “KapitalKart” real vaxt rejimində kart hesabına daxil olan mədaxil haqqında məlumatın verilməsi, o cümlədən mobil danışiq, kommunal xidmətlər üzrə borcların ödənilməsi kimi bir sıra nağdsız ödənişlərin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə “SMS Info”, “SMS Banking” və “Internet Banking” xidmətlərini müştərilərin istifadəsinə vermişdir.

Həmçinin, internet vasitəsilə ödənişlərin təhlükəsiz aparılması məqsədilə “KapitalKart” “3-D Secure” texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar MasterCard və VISA beynəlxalq kart təşkilatlarında müvafiq olaraq “SecureCode” və “Verified by VISA” üzrə sertifikatıdan keçmişdir.

2010-ci ilin ortalarından Kütləvi Ödənişlər üzrə Mərkəzləşdirilmiş İnformasiya Sistemi vasitəsilə ödənişlərin həyata keçirilməsi mümkün olmuşdur. Bu sistem sayəsində ödəniş kartı sahibləri elektrik enerjisi, qaz, su və digər kommunal borclarını ödəyə bilərlər. Həmçinin, pərakəndə ticarət, iaşə və digər xidmət müəssisələrində simsiz POS-terminalların quraşdırılma prosesi başlanmışdır.

Azərbaycanda aktiv ödəniş kartı istifadəçilərinin sayını artırmaq və ümumiyyətlə, nağdsız ödənişlərin həcmi yüksəltmək üçün həmin kartlarda vəsaitlərə kənar müdaxilələrin minimum endirilməsi lazımdır.

Aparıcı dünya ölkələrinə nisbətən, Azərbaycanda ödəniş kartları ilə hesablaşmalar o qədər də geniş yayılmamışdır. Bunun səbəblərindən biri də kart istifadəçilərinin onların verdiyi üstünlüklər barədə kifayət qədər xəbərdar olmamasıdır.

Kart sahibləri arasında maariflənmə səviyyəsinin aşağı olması inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə göstəricilərin aşağı olmasında öz sözünü deyir. Bu gün respublikada 4,5 milyona yaxın ödəniş kartı sahibi vardır ki, bu da əmək qabiliyyətli əhəlinin təxminən 70%-i deməkdir.

Hesablaşmalarda ödəniş kartlarından zəif istifadə edilməsinin digər səbəbi isə odur ki, təsərrüfat subyektlərinin sahibləri vergidən yayınmaq üçün real dövryyələrinin bir qismini gizlətməyə cəhd göstərir və bu məqsədlə POS-terminalları quraşdırmaqdan imtina edir və ya müxtəlif bəhanələrlə quraşdırılmış terminallardan istifadə etmir.

Plastik kartlar və terminallardan istifadə göstəriciləri

Cədvəl 3

İl	Bir terminala düşən əhəlinin sayı, min nəfər		Bir ATM-ə düşən əməliyyatların orta aylıq		Bir POS-a düşən əməliyyatların orta aylıq	
	ATM	POS	sayı, əməliyyat	həcmi, manat	sayı, əməliyyat	həcmi, manat
2010	4,8	1,14	2602,7	345690,8	15,8	5181,1
2011	4,3	0,69	2144,5	323531,0	16,7	3147,7
2012	4,1	0,25	2126,6	355559,6	16,1	2003,1
2013	3,9	0,28	2167,6	394833,0	43,0	3549,8
2014	3,7	0,13	2121,8	395792,8	14,0	1713,6
04.2015	3,6	0,12	1792,7	324691,2	11,0	1434,3

Mənbə: <http://www.cbar.az/>

Ödəniş kartlarının çatışmazlığı yalnız onun tətbiq edildiyi sahələrdə infrastrukturun zəif inkişaf etməsi ola bilər. Ölkə ərazisi bütövlükdə kart infrastrukturunu ilə əhatə olunarsa, belə bir problem də yaşanmayacaqdır. İnnovativ ödəniş aləti olmaqla, kart infrastrukturunun inkişafı üçün rabitə və elektrik xətlərinin sabit işləməsi mühüm amillərdir.

İnformasiya texnologiyalarının və elektron ticarətin inkişafı ilə internet vasitəsilə reallaşan mal, iş və xidmətlərin sayı son illərdə xeyli artmışdır. Artıq ölkədə kommunal xidmətlərin, internet provayderlərin, kabel televiziya operatorlarının və s. xidmətlərinin ödənişini “on-line” aparmaq mümkündür [3].

Plastik kartlardan daha geniş istifadə olunmasında Mərkəzi Bankın fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq Korporativ İdarəetmə standartları çərçivəsində ödəniş sistemlərinin əsas iştirakçıları olan bankların, xüsusilə sistem əhəmiyyətli və geniş filial şəbəkəsinə malik olan kommersiya banklarının daxili informasiya və hesablaşma sistemlərinin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün müvafiq tələblər və standartlar müəyyən edəcək və həyata keçirilməsinə yardım göstərəcəklər.

Bununla bank sistemində ödənişlərin daha effektiv, təhlükəsiz və sürətli həyata keçirilməsi, pul dövryyəsinin sürətinin nəzərə çarpacaq dərəcədə artırılması, “yolda olan” pul vəsaitlərinin minimuma endirilməsi təmin olunacaq, əhaliyə və hüquqi şəxslərə keyfiyyətli xidmətlər göstərilməsi yolu ilə bankların müştəri bazasının genişləndirilməsinə, əlavə pul vəsaitlərinin cəlb edilməsinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarının kreditləşdirilməsinə imkan yaranacaq, bu isə öz növbəsində bank sistemində olan inam və etimadın daha da artmasına və maliyyə bazarlarının inkişafına müsbət təsir göstərmişdir [2].

Ölkədə makroiqtisadi sabitliyin, çevik antiinflasiya siyasətinin həyata keçirilməsinin təmin olunması üçün bütün ölkəni əhatə etməklə vahid elektron ödəniş məkanının yaradılması, iqtisadi dövryyədə olan nağd pul kütləsinin nağdsız dövryyə ilə əvəz olunması və nəticədə, bank sistemi

tərəfindən ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin inkişafına sərmayə qoyuluşlarının artırılması məqsədilə ictimaiyyətin bütün təbəqələrinin elektron ödəniş sistemlərinin imkanlarından daha aktiv istifadə etmələrinə cəlb olunmaları zəruridir. Ölkənin hər bir vətəndaşı son zamanlar hökumət tərəfindən qəbul edilmiş iqtisadi subyektlər arasında ödənişlərin həyata keçirilməsi üçün daha əlverişli və səmərəli mühitin təşkil edilməsinə və nəticə etibarilə bütövlükdə cəmiyyətin rifahının yüksəldilməsinə hədəflənmiş ideya və qərarların reallaşdırılmasında aktiv iştirakçı olmalıdır.

Açar sözlər: plastik kart, debet və kredit kartları, ödəniş sistemləri, prosessinq təşkilatları, bankomat, POS-terminal

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V. Bank işi. Dərslik. Bakı: Çapaşloğlu, 2009, 472 s.
2. <http://www.cbar.az/>
3. <http://banklar-biznes.com/index.php/component/k2/item/624-kartlarla-daelaeduzluzh-hallar-na-zharsh-mubarizae>. Kartlarla dələduzluq hallarına qarşı mübarizə
4. http://www.cbar.az/assets/1167/prosesinq_icaze_23.09.pdf. “Prosesinq təşkilatlarına icazələrin verilməsi və prosesinq fəaliyyətinə nəzarət” Qaydaları. Bakı: 09 sentyabr 2009

Азербайджанский Ибрагимов

ОПЕРАЦИИ С ПЛАСТИКОВЫМИ КАРТАМИ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РАЗВИТИЯ

Резюме

В данной статье рассматриваются пластиковые карты и их виды, а также платежные системы. Анализируются операции с пластиковыми картами. Указаны факторы влияющие на эти операции. Кроме того, показаны направления развития операций с пластиковыми картами.

Ключевые слова: пластиковые карты, дебетовые и кредитные карты, платежные системы, процессинговые организации, банкомат, POS- терминал

Azer Ibrahimov

OPERATION WITH PLASTIC CARDS AND DIRECTION OF THEIR DEVELOPMENT

Summary

The plastic cards, their types and payment systems are also reviewed in the article. The operations with plastic cards are analyzed. The factors affecting these operations and also directions of their development with plastic cards are shown in the article.

Keywords: plastic card, debit and credit cards, payment systems, processing organizations, ATM, POS terminal